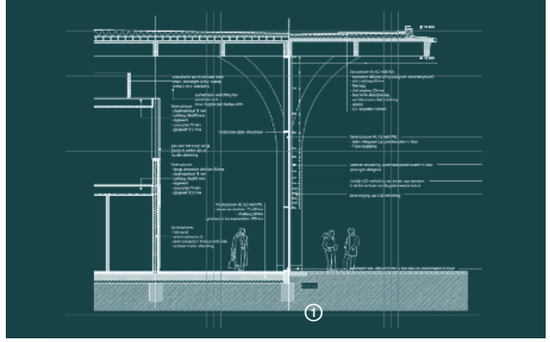
50 Biobased brutalisme

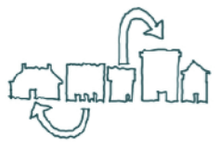
De bouw staat onder druk. Niet alleen omdat ze verantwoordelijk is voor een disproportioneel deel van ons grondstoffen- en energieverbruik, maar vooral omdat zij schijnbaar onverstoorbaar blijft opereren binnen een paradigma van vervanging en vernieuwing. We breken af om te bouwen, en we bouwen om weer af te breken. In die cyclus is duurzaamheid verworden tot een technische belofte: een kwestie van betere installaties, schonere materialen en slimmere systemen. Wat als de kern van duurzame architectuur niet ligt in de techniek, maar in de levensduur?

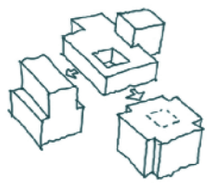
Erik Roerdink, Lisa van der Slot

❶ Doorsnede houtconstructie onder overstek bij Superhub Meerstad, De Zwarte Hond
❷❸ Boerenschuur Hugo Häring, Gut Garkau, foto's Erik Roerdink

Biobased brutalisme

Brutalisme, in zijn oorspronkelijke betekenis, gaat over eerlijkheid van materiaal en constructie. Biobased brutalisme bouwt daar op voort, en het gaat verder dan dat. Het vergt een andere houding niet als stijl, maar als denkwijze. Duurzame architectuur is niet primair een technische, maar een culturele en structurele opgave.

Dat betekent dat we van een architectuur moeten uitgaan die de eigenschappen van materialen serieus neemt, ze onderzoekt, oprekt en inzet met precisie; die vakmanschap én schoonheid zoekt, tot het uiterste drijft en viert; een architectuur die structuren maakt die zich lang laten gebruiken, hergebruiken en herinterpreteren. Het is een architectuur die zelf verkoeling en opwarming reguleert; een architectuur die voor zijn omgeving en bewoners zorgt. Dat levert robuuste gebouwen op waarin generaties kunnen wonen, werken en veranderen. Hun sterkte, flexibiliteit, veroudering: alles wordt onderdeel van het ontwerp.

Kortademigheid

Als we werkelijk duurzaam willen bouwen, waarom ontwerpen we dan voor vervanging waarbij de norm vijftig jaar is? Waarom accepteren we dat installaties elke twintig tot dertig jaar worden vernieuwd, dat interieurs modetrends volgen, en dat zelfs de gebouwstructuur wordt gezien als iets dat ooit zal verdwijnen? Deze logica is als verdienmodel begrijpelijk, maar cultureel en ecologisch problematisch.

Het sturen op efficiëntie en kostenreductie van onze huidige bouwwijze heeft gezorgd voor een vervlechting van constructie, gevel, installaties en interieur tot een inflexibele brei. Daarbij staat ook nog elke vorm van ruimtelijke kwaliteit onder druk. Die werkwijze kan niet langer stand houden. Juist door te sturen op efficiëntie en kostenreductie, dreigt het kortslevende onderdeel door die vervlechting, de levensduur van het gebouw als geheel te bepalen. En dat is op zijn minst een contradictie, omdat veel onderdelen veel langer mee kunnen gaan dan we ze nu toestaan. Als we tijdens het ontwerp rekening houden met onderhoud, vervanging en mogelijke toekomstige aanpassingen kunnen we het 'Rijp voor sloop' dus uitstellen.

Waar je van houdt, daar zorg je voor

Misschien moeten we terug naar een fundamenteler begrip: onderhoud. Onderhoud is geen bijzaak, maar vergt betrokkenheid en het koesteren van wat je hebt. Een gebouw dat onderhouden wordt, blijft bestaan en gewaardeerd. Duurzaamheid vereist een architectuur waartoe je je relateert, gebouwen die het waard zijn om te worden onderhouden. Dat betekent dat gebouwen meer moeten zijn dan een drager van functies of techniek, ze moeten betekenis hebben, ze moeten een zekere 'eeuwige schoonheid' vertegenwoordigen dat gebruik blijft rechtvaardigen. Het is architectuur die zich wortelt in het cultureel geheugen door een eigen identiteit, karakter en bijzonderheid.

Structuur als drager van tijd

In plaats van te focussen op vervangbaarheid, wat vandaag met het demontabel en flexibel bouwen aan de orde van de dag is, zouden we moeten investeren in permanentie. Tijdens het ontwerpproces uitgaan van een levensduur van bouwwerken van minimaal 200 jaar. De structuur van een gebouw moet zo adaptief en sterk zijn dat zij generaties overleeft. De gebouwstructuur moeten we daarom niet zien als onveranderlijk object, maar als open systeem dat een matrix van mogelijkheden biedt. Binnen zo'n structuur kan alles veranderen: indeling, gebruik en techniek, terwijl de basis, het gebouw, blijft.

Dat vraagt om overmaat. Niet alleen ruimtelijk, maar ook constructief. Hoogtes, overspanningen en draagvermogen moet zodanig worden ontworpen dat toekomstige aanpassingen mogelijk blijven zonder ingrijpende transformaties. De gebouwstructuur wordt daarmee het monument van de toekomst: niet als statisch icoon, maar als flexibel raamwerk.

Hugo Häring vond de typologie van een boerenschuur ❷ begin jaren '20 van de vorige eeuw opnieuw uit als architectuur die van

❹ Jože Plečnik, Ljubljana, foto Lisa van der Slot ❺ Woonhuis en atelier Jože Plečnik, foto's Lisa van der Slot

binnen en aan de buitenzijde heel specifiek reageert op gebruik en omgeving, een architectuur die meerdere tijdslagen aan elkaar verbindt. Häring toont hoe deze structuur van betekenis kan blijven voor meerdere generaties.

Vanzelfsprekend biobased

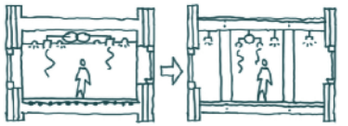
Gebruik van biobased materialen is daarbij noodzakelijk, maar alleen duurzaam wanneer ze structureel, robuust en langdurig worden ingezet. Biobased bouwen is dan ook geen doel op zich, maar een vanzelfsprekendheid in het ontwerp. Het gaat niet om een duurzame uitstraling en het (laten zien van het) materiaal, maar om de manier waarop het wordt ingezet. Een houtconstructie maakt een grotere impact op de opgave dan een houten gevel. Biobased materialen vragen om precisie. In een klimaat waar regen horizontaal valt, is hout alleen duurzaam wanneer detaillering en bescherming integraal onderdeel zijn van het ontwerp. Biobased materialen dragen bij aan een duurzame praktijk, maar alleen als ze robuust zijn, doordacht zijn, én goed beschermd zijn voor weersinvloeden, zodat ook de materialen de levensduur van 200 jaar kunnen waarmaken.

Passief

In onze gebouwen wordt het steeds belangrijker rekening te houden met de extremere weersinvloeden en hernieuwbare energieopwekking. Op dit moment lijkt de oplossing vooral in technische installaties gezocht te worden waarbij vervanging of aanpassing onderbelicht blijft. Aangezien de meeste van deze installaties na 20 jaar vervangen moeten worden staat dit haaks op een lange levensduur van een gebouw.

Passieve maatregelen kunnen worden geïntegreerd in de architectuur. Van onze zuidelijke warmere buurlanden kunnen we leren hoe we met bouwkundige maatregelen de energievraag kunnen beperken, zoals de toepassing van dikke accumulerende muren, vlasisolatie die helpt het vochtniveau te reguleren, gebouwde overstekken die de hoge zomerzon weren, vaste ontworpen zonwerende elementen en minder (triple)glasmeters. Dit past bij de architectuur van blijven.

Logica van de plek

Duurzaamheid begint niet bij het detail, maar bij de omgang met de context: bij de positionering van een gebouw, betekenis voor de plek, de relatie tot de omgeving, de verbinding met andere functies. Rekening houden met bezonning, schaduw, hoogteverschillen en aanwezigheid van water. Dit zijn de werkelijke voorwaarden voor langdurig gebruik. Een gebouw dat aansluit op zijn omgeving, blijft relevant. Nu en in de toekomst.

Daarom moet de ontwerpopgave beginnen bij de vraag: wat is de bijdrage van een gebouw aan de stad? Hoe kan een gebouw meerdere levens faciliteren? Hoe kan het groeien, transformeren, zich aanpassen aan veranderende behoeften? Historische binnensteden tonen dat dit mogelijk is. Gebouwen zijn daar voortdurend aangepast, uitgebreid, herbestemd, zonder hun structuur te verliezen.

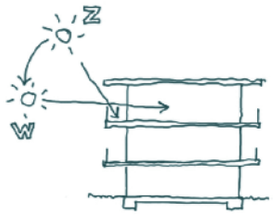
Zoals Jože Plečnik die zijn huis en zijn stad als laboratorium gebruikte voor eeuwige ontwerpen. Van straatmeubilair, bibliotheek tot brug. ❹❺

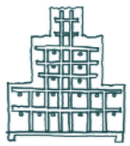
Buy less, choose well, make it last

We zitten in een periode van weggooien. Waar decennia geleden een gebouw jouw bijzondere thuis werd door de detaillering, het glas-in-lood, de erker waardoor je je buren zag, bouwen we nu massaproducten. In plaats van ‘een uitzet voor het leven’, vullen we nu onze interieurs naar de laatste trends met Instagram, Pinterest en Tik-Tok als belangrijkste inspiratiebronnen. Dagelijks komen vrachtschepen vol aan om onze kale Nederlandse woningen te verfraaien, zo goedkoop mogelijk, inspelend op de laatste hypes. Hetzelfde geldt voor onze gebouwen, en de keuzes die we hierin maken. Deze weggooiretoriek is naast zonde, ook makkelijk. Want een keuze maken voor de korte termijn, is vele malen gemakkelijker dan kiezen voor iets dat minimaal 200 jaar blijft. Van de uitspraak van wijlen Vivienne Westwood, mode-ontwerpster: “Buy less, choose well, make it last”, kunnen we als vakgemeenschap leren. Kies precies: een gebouw dat lang mee gaat, mooi verouderd, tegen een stootje kan en zo ontworpen is dat hij een plek krijgt in het cultureel geheugen: je gaat er van houden.

Maaskant en schoonheid door vakmanschap

De Nederlandse architect Huig Maaskant ❻ was hier meester in. Zijn reeks aan ontwerpen toont een ontwikkeling, in beantwoording aan de behoeften van de tijd. Hij zocht, en verbond. Zette het ambacht centraal. Hij werkte samen met de makers en zette materialen in hun kracht door deze centraal te stellen in zijn architectuur. Maaskant ging verder dan alleen materiaal en gevel. Hij paste passieve maatregelen toe, denkend aan vaste lamellen van schokbeton, hij maakte eeuwige kolommenstructuren met een overspanning van tien meter. Gebouwen kregen een uitgesproken eigen signatuur waardoor je ze niet kunt vergeten. Dat kun je alleen bereiken door nauw samen te werken, te experimenteren binnen (zelf gestelde) waarden. Maaskant maakte gebouwen die blijven en zich hebben ingegraven in hun plek. In zijn tijd van

schaarste in materiaal en arbeid werd geïnnoveerd in bouwmethode. In het ontwerp werden scherpe keuzes gemaakt: een opvallende entree en portiek, elegante balustrades. Maaskant koos, was precies en had aandacht.

Het waard zijn om te blijven

Misschien is het probleem fundamenteler en is er sprake van een verzwakking van de ontwerpdiscipline zelf. Door duurzaamheid te reduceren tot techniek, doen we alsof architectuur geen lange adem meer heeft, alsof we niet langer geloven dat onze gebouwen het waard zijn om te blijven bestaan. Biobased brutalisme stelt daar een andere ambitie tegenover. Het vraagt om gebouwen die niet demontabel zijn, omdat ze het waard zijn om te blijven; die niet afhankelijk zijn van tijdelijke systemen, maar hun eigen voorwaarden scheppen voor gebruik; die niet inspelen op mode, maar ruimte bieden aan verandering.

Het is een pleidooi voor ernst, voor zorg, voor schoonheid, voor precisie, voor kiezen, voor vertrouwen in de toekomst van het gebouwde, niet als object, maar als infrastructuur voor het leven.

Blijven

Duurzame architectuur gaat niet over bouwen, maar over blijven. Over het vermogen van een gebouw om deel uit te maken van een continu proces van gebruik, aanpassing en waardering. Biobased brutalisme biedt een richting: een architectuur die materialen serieus neemt, structuren centraal stelt, schoonheid viert en tijd als ontwerpparameter omarmt.

Niet licht, maar lang. Niet tijdelijk, maar taai. Niet efficiënt, maar betekenisvol. Misschien is dat de werkelijke opgave. ■

⑥ Katshoek, Rotterdam, Huig Maaskant, foto's Anna Odulinska ✳ Schetsen Erik Roerdink

